

۸۷/۱/۱۹۵  
۸۷/۱/۱۹۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱.۲۹.۴



دانشگاه اصفهان  
دانشکده ادبیات و علوم انسانی  
گروه جغرافیا

## پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی جغرافیا گرایش برنامه ریزی روستایی

بررسی ساختار فضایی و تحلیل شاخص های توسعه روستایی (نمونه موردی شهرستان سراوان)

استادان راهنما:

دکتر سید اسکندر صیدایی  
دکتر حسین صرامی

استادان مشاور:

دکتر سید حسن حسینی ابری  
دکتر فرامرز بریمانی

پژوهشگر:

عبدالصمی سپاهی  
شهریور ماه ۱۳۸۷

۱۳۸۷ / ۹ / ۲۳

۱۰۶۹۰۴

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات،  
ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق  
موضوع این پایان نامه متعلق به دانشگاه  
اصفهان است.



شبه مجازش پایان نامه  
در حیات شهناش  
تخصصات تخصصی: زبان، نگارش

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه جغرافیا

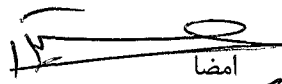






پایان نامه ی کارشناسی ارشد رشته ی جغرافیا گرایش برنامه ریزی روستایی آقای عبدالصمی سپاهی

تحت عنوان

**بررسی ساختار فضایی و تحلیل شاخص های توسعه روستایی**

**(نمونه موردی شهرستان سراوان)**

در تاریخ ۸۷/۶/۲۷ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

|  |                             |                         |                               |
|--|-----------------------------|-------------------------|-------------------------------|
|  | با مرتبه علمی استادیار امضا | دکتر سید اسکندر صیدایی  | ۱- استادان راهنمای پایان نامه |
|  | با مرتبه علمی استادیار امضا | دکتر حسین صرامی         | ۲- استادان مشاور پایان نامه   |
|  | با مرتبه علمی استاد امضا    | دکتر سید حسن حسینی ابری | ۳- استاد داور داخل گروه       |
|  | با مرتبه علمی استادیار امضا | دکتر فرامرز بریمانی     | ۴- استاد داور خارج از گروه    |
|  | با مرتبه علمی استادیار امضا | دکتر احمد تقدیسی        |                               |
|  | با مرتبه علمی استادیار امضا | دکتر مهدی ادیبی         |                               |
|  | امضای مدیر گروه             |                         |                               |

یک جهان بینی صحیح است که مناسبات ما را با جهان اطرافمان و با این همه موجودات کوچک و بزرگ و جاندار و بیجان روشن میسازد و شناخت صحیح ما و اطراف ما میسر گذشته و آینده را به ما نشان می دهد و از آنجا که هدف ما در ورای این همه ابر و باد و مه و خورشید و فلک قرار دارد ولی تنها نانی به کف آوردن نیست، آشکار می شود هدفی فروزنده و تابان که چون خورشید بر همه کس می تابد و یکسان شناختی که همراه با کشف عظمت مقام معنوی انسان و نقش جانشینی او مسئولیتهایی را همپای آن به ضرورت می طلبد در این رهگذر این رسالت یافته بشری «جغرافی دانان» پاسدار لوای آزادی انسان و یک لحظه از پانثستن را خیانت به بشر و هرگونه بندگی که با سالاری و بزرگی مایگی او ناسازگار است را ظلمت می شناسد چه بسا در این راه شهید شود که آنهم عالمی دارد.

حضرت آیت الله خامنه ای

## مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمَخْلُوقَ وَلَمْ يَشْكُرِ الْخَالِقَ

بدینوسیله از:

- ۱- از استاد متفکر، متعهد، صدیق و نمونه جناب آقای دکتر سید اسکندر صیدایی که راهنمایی پایان نامه را پذیرفته و در تمام مراحل پژوهش با راهنمایی های ارزنده اینجانب رایاری فرموده اند از صمیم قلب تشکر و قدر دانی می کنم.
  - ۲- از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر حسین صرامی که همچنان یک پدر دلسوز در تمام امور منجمله تحصیل با راهنمایی های ارزنده خود اینجانب را در تمام مراحل تحصیل و انجام این پژوهش یاری دادند نهایت تشکر را دارم.
  - ۳- از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر سید حسن حسینی ابری که مسیر اصلی پژوهش در علم جغرافیا را به من ارزانی داشت و همچنین مشاوره این پایان نامه را برعهده داشت نهایت تشکر دارم.
  - ۴- از استاد فرزانه ام جناب آقای دکتر فرامرز بریمانی که با مشاوره های خود در انجام این پژوهش از هیچ کمکی فروگذار ننمودند نهایت تشکر دارم.
- در نهایت از تمام اساتیدی که در دوران تحصیل مشوق و راهنمای اینجانب بوده اند و از وجود آنها بهره علمی برده ام نهایت قدردانی را دارم:
- استاد ارجمندم آقای دین محمد خاشی که الفبای علم را با تمام وجود در سال اول دبستان به من آموخت به شکلی که هرگز تلاش مضاعف آن در خارج از کلاس از یادمان نمی رود.
  - استاد ارجمندم آقای بهمن صالحی در تمام دوران راهنمایی به عنوان استاد مسیر اصلی علم را به من ارزانی داشت.
  - استاد ارجمندم آقای سعید کریمی که با نکته نظرات خود در تمام دوره دبیرستان راهنمایی و مشاوره تحصیلی اینجانب را برعهده داشتند.
  - استاد ارجمندم آقای حسن امیرآبادی که با راهنمایی خود خصوصا در زمان قرارگیری در مشکلات تحصیل نهایت لطف را داشتند.
  - استاد ارجمندم آقای عبدالرئوف سبحانی که در تمام دوران تحصیل از راهنمای های ایشان نهایت استفاده را نمودم.
  - استاد ارجمندم سرکار خانم دکتر زهره هادیانی که در تمام دوران کارشناسی به عنوان مشاور گروه با نهایت لطف کار مشاوره اینجانب را برعهده داشتند.
  - استاد ارجمندم دکتر عبدالغفور جهاننیده که عاشقانه در چگونگی قرار گرفتن در مسیر شاهره علم و انسانیت را به من آموختند.
  - تشکر و قدر دانی دارم از دوستان عزیزم یونس سپاهی و عبدالمالک محمدی که در طول انجام کار این پایان نامه در مراحل مختلف نهایت همکاری را داشتند.

به یاد پدرم، که چون شقایق داغ نبودنش را بر سینه دارم.

تقدیم به مادرم که پیمانۀ عمرم لبریز از صفا و صمیمیت و مهربانی اوست.

تقدیم به برادرم علی اصغر که همواره مشوق و حامی من بوده است.

### تقدیم به:

تقدیم به همه جغرافیدانان ایران که رسالت برجسته آنها مدام تلاشی است که جایگاه این علم را با رعایت اصول انسانی به اهداف برآورد نیازهای رفاه بشری است نزدیک سازند.

### تقدیم به:

تقدیم به همه مردم خوب روستایی کشورم ایران که در تلاشند محور اصلی اقتصادی کشور عزیزمان ایران را به چرخش در آورده مایه خودکفایی سرزمینمان ایران باشند.

### تقدیم به

مردم روستایی استان سیستان و بلوچستان که غبار محرومیت و عقب ماندگی اعصار گذشته را تحمل نموده در پی آبادانی سرزمین خود می باشند.

### تقدیم به

مردم خوب با فرهنگ شهرستان سراوان که با نهایت تلاش مداوم در پی ارتقاء وضعیت اجتماعی و اقتصادی ما می باشند.

### تقدیم به

اهالی زحمت کش فرهنگ پرور روستایم سیب که با داشتن مشکلات فراوان در آرزوی داشتن محیطی بهتر برای زندگی و رشد اقتصادی و اجتماعی همواره در تلاشند.

## چکیده

برنامه ریزی های توسعه در کشور ایران در طول ۵۰ سال اخیر عموماً مبتنی بر راهبردهای بخشی بوده است و اصولاً فاقد نگرشها و دیدگاههای توسعه بر مبنای شرایط توسعه کشور رقم خورده است. این امر نتایج زیانباری در توسعه روستاها و حتی ایجاد مشکلات شهری کشور داشته است. از جمله این مسایل مهاجر فرستی شدید نواحی روستایی، توسعه شتابان شهرها، ضعف شبکه های ارتباطی، ایجاد ساختارهای فضایی نامتعادل در مناطق روستایی کشور است. منطقه مورد مطالعه به عنوان زیر سیستمی از نظام سکونتگاهی کشور، از این مشکلات به دور نبوده است و با مسایلی از جمله پایین بودن سطح سواد و اشتغال، عدم وجود راههای ارتباطی مناسب، کمبود شدید امکانات بهداشتی و درمانی، سطح پایین کشاورزی و صنایع وابسته به آن و غیره روبرو است. در واقع این شرایط باعث برهم زدن تعادل ساختاری و سطوح توسعه یافتگی در منطقه شده است.

هدف از انجام این پژوهش شناخت و سنجش و تحلیل فضایی عوامل موثر در توسعه نواحی روستایی شهرستان سراوان بوده است که از روشهای میدانی و کتابخانه ای به صورت توأم جهت سنجش شاخص استفاده است، جهت سنجش توسعه از دو روش (HDI) و تاکسونومی به صورت همگام، همچنین جهت تحلیل داده ها از روش های پیشرفته آماری نظیر، رگرسیون چند متغییره، تکنیک تحلیل عاملی، استفاده شده است.

در پژوهش حاضر به منظور تحلیل توزیع فضایی شاخص های توسعه در سکونتگاههای روستایی منطقه فرضیات زیر را مد نظر قرار داده است و براساس آن به بررسی و تحلیل اقدام نموده است.

۱- گسترش بازارچه های مرزی در ماندگاری جمعیت در نواحی روستایی شهرستان سراوان موثر است.

۲- بین درجه توسعه یافتگی نواحی روستایی و توانهای کشاورزی ارتباط وجود دارد.

۳- تعاونی های تولید خرما مهمترین بعد اشتغال را می تواند در نواحی روستایی شهرستان سراوان ایجاد نماید.

۴- بین درجه توسعه یافتگی نواحی روستایی و مهاجرت از نواحی روستایی شهرستان سراوان ارتباط مستقیم وجود دارد.

نتایج نهایی این پژوهش نشان داد که توزیع فضایی شاخص های توسعه در سطح منطقه متعادل نبوده است چراکه شرایط محیطی و جغرافیایی و نحوه استقرار سکونتگاههای روستایی تأثیر فراوانی در پراکنش شاخص ها و خدمات ایجاد نموده است. همچنین عوامل بهداشتی و درمانی، کشاورزی، مراودات مرزی از جمله موثرترین عامل ها در تعیین سطوح توسعه یافتگی منطقه است.

سوالات مطرح شده زیر جهت انجام پژوهش میدانی مورد استفاده قرار گرفت:

۱- توانهای اشتغال زایی در روستاهای مرزی شهرستان سراوان کدام است؟

۲- اقدامات موثر از دیدگاه روستاییان شهرستان سراوان جهت ارتقاء سطوح توسعه چه مواردی می باشد؟

## کلید واژه:

تاکسونومی - تحلیل عاملی - توسعه روستایی - رگرسیون چندمتغییره - سراوان - (HDI)



## فهرست مطالب

| صفحه   | عنوان   |
|--------|---|
|        | <b>فصل اول: کلیات طرح تحقیق</b>                         |
| ۱-۱-۱  | طرح مساله .....   |
| ۱      | .....   |
| ۲-۱    | پیشینه تحقیق .....                                      |
| ۳      | .....   |
| ۳-۱    | اهداف پژوهش .....                                       |
| ۶      | .....   |
| ۴-۱    | اهمیت و ارزش تحقیق: .....                               |
| ۷      | .....   |
| ۵-۱    | کاربرد نتایج تحقیق: .....                               |
| ۷      | .....   |
| ۶-۱    | فرضیات و سوالهای تحقیق: .....                           |
| ۷      | .....   |
| ۷-۱    | شرح مفاهیم پژوهشی .....                                 |
| ۸      | .....   |
| ۸-۱    | موانع و مشکلات تحقیق .....                              |
| ۹      | .....   |
| ۹-۱    | محدوده مطالعاتی .....                                   |
| ۹      | .....   |
| ۱۰-۱   | جامعه آماری مورد مطالعه .....                           |
| ۹      | .....   |
| ۱۱-۱   | روش پژوهش .....   |
| ۱۱     | .....   |
| ۱-۱۱-۱ | الگوی کلی روش تحقیق .....                               |
| ۱۱     | .....   |
| ۲-۱۱-۱ | روشها و ابزار جمع آوری اطلاعات .....                    |
| ۱۱     | .....   |
| ۳-۱۱-۱ | روش تجزیه و تحلیل اطلاعات .....                         |
| ۱۱     | .....   |
| ۱-۱۲   | خلاصه و نتیجه گیری .....                                |
| ۱۲     | .....   |
|        | <b>فصل دوم: چهارچوب نظری و تکنیک های توسعه روستایی</b>  |
| ۱-۲    | عوامل جغرافیایی مؤثر در توسعه نواحی روستایی .....       |
| ۱۳     | .....   |
| ۲-۲    | تعاریف توسعه .....                                      |
| ۱۴     | .....   |
| ۳-۲    | تعاریف توسعه روستایی .....                              |
| ۱۶     | .....   |
| ۴-۲    | نظریه های توسعه .....                                   |
| ۱۹     | .....   |
| ۵-۲    | زمینه های نظری توسعه در ایران .....                     |
| ۲۱     | .....   |
| ۶-۲    | مهمترین راهبردهای مؤثر در توسعه روستایی در جهان .....   |
| ۲۳     | .....   |
| ۷-۲    | مدلهای مربوط به سنجش توسعه روستایی در برنامه ریزی ..... |
| ۳۰     | .....   |
| ۸-۲    | تاکسونومی .....   |
| ۳۱     | .....   |

| عنوان   | صفحه |
|---|------|
| ۱-۸-۲- مراحل اجرای روش تاکسونومی:             | ۳۲   |
| ۲-۸-۲- طریقه پیدا کردن مناطق همگن:            | ۳۴   |
| ۳-۸-۲- درجه بندی مناطق براساس توسعه یافتگی:   | ۳۵   |
| ۴-۸-۲- ویژگیهای روش تاکسونومی:                | ۳۶   |
| ۹-۲- شاخص توسعه انسانی                        | ۳۷   |
| ۱۰-۲- تکنیک تحلیل عاملی                       | ۳۸   |
| ۱-۱۰-۲- مراحل انجام کار تحلیل عاملی           | ۳۹   |
| ۱۱-۲- مدل پیش بینی اولویت توسعه نواحی روستایی | ۳۹   |
| ۱۲-۲- نتیجه گیری                              | ۴۰   |

#### فصل سوم: بررسی وضع موجود منطقه مورد مطالعه

|                                     |    |
|-------------------------------------|----|
| ۱-۳- وضعیت طبیعی منطقه مورد مطالعه  | ۴۱ |
| ۱-۱-۳- موقعیت جغرافیایی منطقه       | ۴۱ |
| ۲-۱-۳- وضعیت زمین شناسی و خاک منطقه | ۴۲ |
| ۳-۱-۳- وضعیت آب و هوایی منطقه       | ۴۴ |
| ۱-۳-۱-۳- رژیم دمای                  | ۴۴ |
| ۱-۳-۲-۳- بارش                       | ۴۷ |
| ۳-۳-۱-۳- رطوبت                      | ۴۸ |
| ۴-۳-۱-۳- نمودار آمبروترمیک          | ۵۰ |
| ۲-۳- وضعیت منابع آب منطقه           | ۵۱ |
| ۳-۳- بررسی وضعیت اجتماعی منطقه      | ۵۲ |
| ۱-۳-۳- رشد جمعیت                    | ۵۶ |
| ۲-۳-۳- بعد خانوار                   | ۵۹ |
| ۳-۳-۳- سواد                         | ۶۰ |
| ۴-۳- وضعیت فضایی - کالبدی منطقه     | ۶۴ |
| ۱-۴-۳- خدمات زیر بنایی              | ۶۴ |
| ۱-۴-۳- آب                           | ۶۴ |

| عنوان  | صفحه |
|--|------|
| ۳-۴-۱-۲- برق   | ۶۸   |
| ۳-۴-۱-۳- راه روستایی   | ۷۰   |
| ۳-۴-۲- خدمات روبنایی   | ۷۵   |
| ۳-۴-۱-۲- خدمات بهداشتی - درمانی  | ۷۵   |
| ۳-۴-۳- خدمات کالبدی و ارتباطی  | ۹۱   |
| ۳-۴-۴- خدمات اداری و اجتماعی   | ۹۷   |
| ۳-۴-۵- خدمات آموزشی  | ۱۰۱  |
| ۳-۵- بررسی وضعیت کشاورزی منطقه مورد مطالعه   | ۱۰۲  |
| ۳-۵-۱- وضعیت نیروی انسانی کشاورزی  | ۱۰۴  |
| ۳-۵-۲- بررسی وضعیت نوع اراضی   | ۱۰۷  |
| ۳-۵-۳- بررسی وضعیت منابع آب کشاورزی  | ۱۰۸  |
| ۳-۵-۴- بررسی وضعیت ماشین آلات کشاورزی  | ۱۰۹  |
| ۳-۵-۵- بررسی وضعیت صنایع تبدیلی محصولات کشاورزی  | ۱۱۰  |
| ۳-۵-۵-۱- صنایع بسته بندی خرما  | ۱۱۰  |
| ۳-۶- خلاصه و نتیجه گیری  | ۱۱۲  |
| <b>فصل چهارم تجزیه و تحلیل یافته ها و نتیجه گیری</b>   |      |
| ۴-۱- تکنیک تحلیل عاملی   | ۱۱۳  |
| ۴-۱-۲- ساخت عامل ها  | ۱۱۴  |
| ۴-۱-۳- نامگذاری عامل ها  | ۱۱۵  |
| ۴-۲- شاخص توسعه روستایی (R.D.I)  | ۱۱۹  |
| ۴-۲-۱- سطح بندی میزان توسعه روستاهای مورد مطالعه با استفاده از شاخص توسعه روستایی                              | ۱۱۹  |
| ۴-۳- مدن پیش بینی اولویت های توسعه دهستانهای شهرستان سراوان براساس مدل رگرسیونی چند متغیره و تکنیک تحلیل عاملی | ۱۲۱  |
| ۴-۴- بررسی شاخص های میدانی   | ۱۲۳  |
| ۴-۴-۱- شاخص های مورد پژوهش   | ۱۲۳  |
| ۴-۴-۱- نتایج شاخص های مورد پژوهش در دهستانهای مرزی   | ۱۲۳  |
| ۴-۴-۲- نتایج شاخص های مورد پژوهش در دهستانهای غیرمرزی  | ۱۲۴  |

| صفحه     | عنوان                           |
|----------|---------------------------------|
| ۱۲۶..... | ۵-۴- جمع بندی و نتیجه گیری      |
| ۱۲۶..... | ۵-۴-۱- بررسی فرضیات             |
| ۱۲۷..... | ۵-۴-۱-۱- فرضیه اول              |
| ۱۲۷..... | ۵-۴-۲-۱- فرضیه دوم              |
| ۱۲۷..... | ۵-۴-۳-۱- فرضیه سوم              |
| ۱۲۷..... | ۵-۴-۴-۱- فرضیه چهارم            |
| ۱۲۷..... | ۴-۶- بررسی سوالات تحقیق         |
| ۱۲۷..... | ۴-۶-۱- سوال اول                 |
| ۱۲۸..... | ۴-۶-۲- سوال دوم                 |
| ۱۲۹..... | ۴-۷- ارائه راهبردها و پیشنهادات |
| ۱۳۰..... | پیوست                           |
| ۱۳۳..... | منابع و مأخذ                    |

## فهرست جدول ها

| صفحه    | عنوان  |
|---------|--|
| ۳۰..... | جدول (۱-۲): راهبردهایی توسعه روستایی در جهان   |
| ۴۱..... | جدول (۱-۳): تقسیمات سیاسی استان سیستان و بلوچستان و شهرستان سراوان                               |
| ۴۵..... | جدول (۲-۳): میانگین بلند مدت (۱۳۶۱-۱۳۸۳) دما در شهرستان سراوان                                   |
| ۴۶..... | جدول (۳-۳): میانگین ۲ ساله (۱۳۸۳-۱۳۸۴) حداقل و حداکثر مطلق دما در شهرستان سراوان                 |
| ۴۷..... | جدول (۴-۳): توزیع فصلی بارش در شهرستان سراوان  |
| ۴۸..... | جدول (۵-۳): میانگین بلند مدت (۱۳۶۱-۱۳۸۳) بارندگی در شهرستان سراوان                               |
| ۴۹..... | جدول (۶-۳): میانگین بلند مدت (۱۳۶۱-۱۳۸۳) رطوبت در شهرستان سراوان                                 |
| ۵۳..... | جدول (۷-۳): طبقه بندی جمعیتی روستاهای شهرستان سراوان به تفکیک دهستان                             |
| ۵۴..... | جدول (۸-۳): طبقه بندی روستاهای شهرستان سراوان به تفکیک دهستان براساس درصد جمعیت                  |
| ۵۷..... | جدول (۹-۳): توزیع جمعیت شهرستانهای استان سیستان و بلوچستان به تفکیک شهر و روستا و نرخ رشد سالانه |
| ۵۸..... | جدول (۱۰-۳): توزیع نرخ رشد در نقاط شهری شهرستان سراوان   |
| ۵۸..... | جدول (۱۱-۳): توزیع نرخ رشد جمعیت در روستاهای شهرستان سراوان                                      |
| ۵۹..... | جدول (۱۲-۳): پراکنش بعد خانوار در دهستانهای شهرستان سراوان در سال ۱۳۸۵                           |
| ۶۰..... | جدول (۱۳-۳): پراکنش شاخص باسوادگی در دهستانهای شهرستانهای سراوان در سال ۱۳۸۵                     |
| ۶۵..... | جدول (۱۴-۳): توزیع آب لوله کشی در نقاط روستایی شهرستان سراوان                                    |
| ۶۶..... | جدول (۱۵-۳): رتبه بندی نواحی روستایی شهرستان سراوان براساس میزان دسترسی به شبکه آب               |
| ۶۸..... | جدول (۱۶-۳): توزیع خدمات برق در نقاط روستایی شهرستان سراوان                                      |
| ۷۱..... | جدول (۱۷-۳): وضعیت شاخص راه روستایی در نواحی روستایی شهرستان سراوان                              |
| ۷۵..... | جدول (۱۸-۳): توزیع مراکز بهداشتی- درمانی در نقاط روستایی شهرستان سراوان                          |
| ۷۶..... | جدول (۱۹-۳): توزیع خانه بهداشت در نقاط روستایی شهرستان سراوان                                    |
| ۷۷..... | جدول (۲۰-۳): توزیع داروخانه در نقاط روستایی شهرستان سراوان                                       |
| ۷۸..... | جدول (۲۱-۳): توزیع پزشک در نقاط روستایی شهرستان سراوان   |
| ۷۹..... | جدول (۲۲-۳): توزیع دندانپزشک در نقاط روستایی شهرستان سراوان                                      |
| ۸۰..... | جدول (۲۳-۳): توزیع بهیار و مامای روستایی در نقاط روستایی شهرستان سراوان                          |
| ۸۱..... | جدول (۲۴-۳): توزیع بهداشت یار در نقاط روستایی شهرستان سراوان                                     |

## عنوان

## صفحه

- جدول (۳-۲۵): توزیع بهورز در نقاط روستایی شهرستان سراوان ..... ۸۲
- جدول (۳-۲۶): توزیع تلفن در نقاط روستایی شهرستان سراوان ..... ۹۱
- جدول (۳-۲۷): توزیع صندوق پست در نقاط روستایی شهرستان سراوان ..... ۹۲
- جدول (۳-۲۸): توزیع نمایندگی پستی یا دفتر پست روستایی ..... ۹۳
- جدول (۳-۲۹): توزیع شورای اسلامی در نقاط روستایی شهرستان سراوان ..... ۹۷
- جدول (۳-۳۰): توزیع شرکت تعاونی در نقاط روستایی شهرستان سراوان ..... ۹۸
- جدول (۳-۳۱): توزیع مدارس دبستان ، پسرانه ، دخترانه و مختلط در نقاط روستایی شهرستان سراوان ..... ۱۰۱
- جدول (۳-۳۲): توزیع مدارس راهنمایی پسرانه و دخترانه در نقاط روستایی ..... ۱۰۲
- جدول (۳-۳۳): توزیع دبیرستان پسرانه و دخترانه در نقاط روستایی شهرستان سراوان ..... ۱۰۳
- جدول (۳-۳۴) : وضعیت نیروی انسانی کشاورزی در نواحی روستایی شهرستان سراوان ..... ۱۰۴
- جدول (۳-۳۵) : رتبه بندی نیروی انسانی کشاورزی ..... ۱۰۵
- جدول (۳-۳۶): نوع پوشش اراضی نواحی روستایی شهرستان سراوان ..... ۱۰۷
- جدول (۳-۳۷): نوع منابع تأمین آب کشاورزی در نواحی روستایی شهرستان سراوان ..... ۱۰۹
- جدول (۳-۳۸): وضعیت تکنولوژی کشاورزی در نواحی روستایی شهرستان سراوان ..... ۱۱۰
- جدول (۳-۳۹): وضعیت صنایع بسته بندی خرما در نواحی روستایی شهرستان سراوان ..... ۱۱۱
- جدول (۴-۱): نتایج تحلیل عامل ها حول محور ۲۶ متغیر انتخابی ..... ۱۱۵
- جدول (۴-۲): متغیرهای بارگذاری شده در عامل اول ..... ۱۱۵
- جدول (۴-۳): متغیرهای بارگذاری شده در عامل دوم ..... ۱۱۶
- جدول (۴-۴): متغیرهای بارگذاری شده در عامل سوم ..... ۱۱۷
- جدول (۴-۵): متغیرهای بارگذاری شده در عامل چهارم ..... ۱۱۷
- جدول (۴-۶): امتیازات عاملی اکتسابی هر یک از دهستانهای مورد مطالعه از ۴ عامل استخراجی ..... ۱۱۸
- جدول (۴-۷) تعیین میزان شاخص توسعه روستایی شهرستان سراوان بر اساس آمار سال ۱۳۸۲ ..... ۱۲۰
- جدول (۴-۸): آماره های تحلیل رگرسیونی چند متغیره شاخص های توسعه یافتگی ..... ۱۲۲
- جدول (۴-۹): تحلیل واریانس رگرسیونی چند متغیره شاخص های توسعه یافتگی ..... ۱۲۲
- جدول (۴-۱۰): ضرایب مربوط به شاخص های توسعه یافتگی رگرسیونی دهستانهای که وارد الگو شده اند ..... ۱۲۲
- جدول (۴-۱۱): امتیازات شاخص های میدانی دهستانهای مرزی شهرستان سراوان ..... ۱۲۳

## عنوان

## صفحه

|  |     |
|--|-----|
| جدول (۴-۱۲): میزان واریانس شاخص های میدانی دهستانهای مرزی شهرستان سراوان ..... | ۱۲۴ |
| جدول (۴-۱۳): امتیازات عاملی شاخص های میدانی دهستانهای مرزی .....               | ۱۲۴ |
| جدول (۴-۱۴): امتیازات عاملی شاخص های میدانی دهستانهای غیر مرزی .....           | ۱۲۵ |
| جدول (۴-۱۵): میزان واریانس شاخص های میدانی دهستانهای مرزی شهرستان سراوان ..... | ۱۲۵ |
| جدول (۴-۱۶): امتیازات عاملی شاخص های میدانی دهستانهای غیرمرزی .....            | ۱۲۶ |

## فهرست شکل ها

| صفحه     | عنوان  |
|----------|--|
| ۴۲.....  | شکل (۱-۳): موقعیت استان سیستان و بلوچستان و شهرستان سراوان.....                                |
| ۴۵ ..... | شکل (۲-۳): نمایش میانگین بلند مدت (۱۳۶۱-۱۳۸۳) حداقل و حداکثر ماهیانه دما در شهرستان سراوان ... |
| ۴۶.....  | شکل (۳-۳): میانگین ۲ ساله (۱۳۸۳-۱۳۸۴) حداقل و حداکثر مطلق دما در شهرستان سراوان.....           |
| ۴۸.....  | شکل (۴-۳): نمایش میانگین بلند مدت (۱۳۶۱-۱۳۸۳) بارش در شهرستان سراوان.....                      |
| ۴۹.....  | شکل (۵-۳): نمایش میانگین بلند مدت (۱۳۶۱-۱۳۸۳) رطوبت در شهرستان سراوان.....                     |
| ۵۰.....  | شکل (۶-۳): نمایش منحنی آمبروترمیک شهرستان سراوان.....  |
| ۶۱.....  | شکل (۷-۳): نمایش شاخص باسودی در دهستانهای شهرستان سراوان در سال ۱۳۸۵.....                      |
| ۶۳.....  | شکل (۸-۳): پراکنش سطوح سواد در بین دهستانهای شهرستان سراوان.....                               |
| ۶۵.....  | شکل (۹-۳): نمایش روستاهای برخوردار از آب لوله کشی در شهرستان سراوان.....                       |
| ۶۷.....  | شکل (۱۰-۳): روستاهای دارای خدمات آب لوله کشی در شهرستان سراوان.....                            |
| ۸۵.....  | شکل (۱۰-۳): نمایش روستاهای برخوردار از داروخانه در شهرستان سراوان.....                         |
| ۶۹.....  | شکل (۱۱-۳): روستاهای دارای خدمات برق در شهرستان سراوان.....                                    |
| ۷۰ ..... | شکل (۱۲-۳): نمایش راه در نواحی روستایی شهرستان سراوان.....                                     |
| ۷۲.....  | شکل (۱۳-۳): روستاهای دارای راه آسفalte در شهرستان سراوان.....                                  |
| ۷۳.....  | شکل (۱۴-۳): روستاهای دارای راه خاکی در شهرستان سراوان.....                                     |
| ۷۴.....  | شکل (۱۵-۳): روستاهای دارای راه شوسه در شهرستان سراوان.....                                     |
| ۸۳.....  | شکل (۱۶-۳): نمایش روستاهای برخوردار از مرکز بهداشت در شهرستان سراوان.....                      |
| ۸۴.....  | شکل (۱۷-۳): نمایش روستاهای برخوردار از خانه بهداشت در شهرستان سراوان.....                      |
| ۸۵.....  | شکل (۱۸-۳): نمایش روستاهای برخوردار از داروخانه در شهرستان سراوان.....                         |
| ۸۶.....  | شکل (۱۹-۳): نمایش روستاهای برخوردار از پزشک در شهرستان سراوان.....                             |
| ۸۷.....  | شکل (۲۰-۳): نمایش روستاهای برخوردار از دندانپزشک در شهرستان سراوان.....                        |
| ۸۸ ..... | شکل (۲۱-۳): نمایش روستاهای برخوردار از بهیار و مامای روستایی در شهرستان سراوان.....            |
| ۸۹.....  | شکل (۲۲-۳): نمایش روستاهای برخوردار از بهداشتیاری روستایی در شهرستان سراوان.....               |
| ۹۰.....  | شکل (۲۳-۳): نمایش روستاهای برخوردار از بهورز در شهرستان سراوان.....                            |
| ۹۴.....  | شکل (۲۴-۳): نمایش روستاهای برخوردار از تلفن در شهرستان سراوان.....                             |
| ۹۵.....  | شکل (۲۵-۳): نمایش روستاهای برخوردار از صندوق پستی در شهرستان سراوان.....                       |



## عنوان

## صفحه

- شکل (۳-۲۶): نمایش روستاهای برخوردار از دفتر یا نمایندگی پستی در شهرستان سراوان..... ۹۶
- شکل (۳-۲۷): نمایش روستاهای برخوردار از شورای اسلامی در شهرستان سراوان..... ۹۹
- نقشه (۳-۲۸): نمایش روستاهای برخوردار از شرکت تعاونی روستایی در شهرستان سراوان..... ۱۰۰
- شکل (۳-۲۹): نمایش رتبه بندی وضعیت نیروی انسانی کشاورزی در نواحی روستایی شهرستان سراوان..... ۱۰۶
- شکل (۳-۳۰): نمایش وضعیت اراضی نواحی روستایی شهرستان سراوان..... ۱۰۸

## فصل اول

### کلیات طرح تحقیق

#### ۱-۱- طرح مساله

محیط جغرافیایی دارای ابعاد فضایی و مکانی است که از عناصر متفاوتی نظیر شهر و روستا تشکیل شده است، بنابراین یکی از عناصر برجسته در پیدایش چشم انداز های جغرافیایی در جهان، روستاها می باشند. امروزه روستاها با مسایل متعددی روبرو هستند که توجه به روستاها را به دلیل حاکم بودن روابط سیستمی بین عناصر موثر در شکل گیری فضای جغرافیای یعنی شهر و روستا و تأثیر متقابل این دو، بر یکدیگر ضروری ساخته است. در حال حاضر روستاها با مشکلاتی نظیر کمبود فضای حیاتی و معیشتی، کمی جمعیت و پراکنش نامتعادل آن در نواحی مختلف، مهاجر فرستی، کمبود اشتغال مناسب، ناکافی بودن درآمد، پایین بودن سطح آموزش، تحصیلات، بهداشت، امید به زندگی و ... روبرو هستند و در کنار آن عدم تعادل های منطقه ای و اختلاف زیاد بین امکانات شهری و روستایی این مشکلات را تشدید می نماید. بنابراین تا زمانیکه فرصت های اجتماعی و اقتصادی در نواحی روستایی به شکل امروزه باشد، هر تلاشی در راستای حل آن باعث افزایش نابرابری های منطقه ای، مهاجرت از روستاها و بروز مشکلات بیشتر در نواحی روستایی را موجب خواهد شد (بدری، ۱۳۶۸، ۲۸).

جهت کاهش این نابرابریها بایستی برنامه ریزی ها در راستای ایجاد تعادل بین میزان جمعیت و امکانات محیطی موثر در اشتغال هر منطقه و سایر عوامل موثر در توسعه هر ناحیه جغرافیایی، باشد.

روستاها در کشور ایران تا قبل از اصلاحات ارضی از اهمیت زیادی برخوردار بودند. اقتصاد روستایی در کشور جهت تأمین نیازهای اقتصادی جامعه در اولویت اول قرار داشت. از نظر سیاسی سرنوشت کشور به دلیل وابستگی کشور به فعالیت های روستاییان با سرنوشت آنها گره خورده بود.

پس از ورود نفت به دامن اقتصاد ایران و رشد اقتصاد تک محصولی، جایگاه واقعی روستا از بین رفت و آرام آرام اقتصاد مثبت روستایی ایران به یک نوع اقتصاد مصرفی مبدل گردید.

به نظر می رسد جهت رسیدن به یک اقتصاد شکوفا که خارج از وابستگی و اقتصاد تک محصولی باشد توجه ویژه به نواحی روستایی و برنامه ریزی و شناخت مشکلات روستایی، ضرورت و اولویت دارد.

سنجش سطوح توسعه روستایی از آن جهت که برنامه ریزان را با مهمترین توانمندیها و نیز دلایل عدم برخورداری نواحی آگاه می سازد از اهمیت بالایی برخوردار است. چرا که بعد از انقلاب اسلامی با فعالیت جهاد در سطح روستاهای کشور خدمات فراوانی پیش بینی و ارایه شد با این وجود به نظر می رسد در آهنگ ماندگاری جمعیت در نواحی روستایی به نتایج مثبتی دست نیافته ایم. بنابراین با وجود صرف هزینه های هنگفت هنوز مشکلات فراوانی در نواحی روستایی مشاهده می شود که برای بررسی این مسائل و علل و عوامل آن و نیز در نحوه توزیع خدمات و چگونگی آن باید پژوهشهای بیشتری انجام گیرد. این تحقیق نیز در همان راستا صورت می گیرد. توسعه روستایی راهبردی برای بهبود بخشی به زندگی مردم روستایی است. باید تمامی عناصر فضایی و شاخص های توسعه و عوامل موثر درون منطقه ای و برون منطقه ای را مورد توجه قرار دهند (مهندسین مشاور D.H.V، ۱۹۹۲، ۲۰). آنچه امروزه از توسعه مد نظر است توسعه همه جانبه روستا است و در آن تمامی نظامها در کنش متقابل هستند و باید نگرش سیستمی به جای نگرش بخشی مورد توجه قرار گیرد. بنابراین توسعه یکپارچه روستایی، وابسته به افزایش تولید و تنوع بخشیدن به امکانات و اصلاح و نظم بخشیدن به شبکه مکانی، فضایی سکونت گاههای پراکنده روستایی به صورت توأم و همچنین مشخص شدن جایگاه روستا در برنامه های توسعه ملی است (سعیدی، ۱۳۷۷، ۱۵۷).

فرایند های ذکر شده همانند دیگر نواحی روستایی کشور نواحی روستایی شهرستان سراوان را نیز متأثر نموده است. شهرستان سراوان با وسعتی برابر ۲۳۸۸۰ کیلومتر مربع در شرق استان سیستان و بلوچستان واقع گردیده است. این شهرستان از سمت شمال به شهرستان خاش و از غرب به شهرستان ایرانشهر محدود بوده، در جنوب و شرق با کشور پاکستان هم مرز است که طول مشترک این شهرستان با کشور پاکستان ۳۶۰ کیلومتر است. براساس آخرین آمار سال این شهرستان دارای ۶ بخش، ۶ نقطه شهری و ۱۴ دهستان است. (سازمان مدیریت و برنامه ریزی استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۸۵، ۶).

از مجموع جمعیت شهرستان سراوان در سال ۱۳۷۵، ۵۸۶۵۱ نفر در نقاط شهری و ۱۰۹۴۷۶ نفر در نقاط روستایی ساکن بوده و نسبت شهرنشینی و روستا نشینی در این شهرستان به ترتیب ۳۴/۰۱ درصد و ۶۵/۹۹ درصد بوده است. که در مقایسه با نسبتهای مشابه در کل استان (۴۶/۲ درصد شهری و ۵۳/۸۸ درصد روستایی) بالا بودن سهم روستا نشینی و اهمیت این الگوی زیست در ترکیب اجتماعی جمعیت شهرستان به خوبی نمایان می شود. (سازمان برنامه و بودجه استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۷۶، ۴۰). مقایسه ترکیب اشتغال در بخش های عمده شهرستان نشان

می دهد که از مجموع شاغلین شهرستان ۴۰/۳ درصد در بخش کشاورزی، ۲۱ درصد در صنایع و ۳۸/۲ درصد در فعالیت خدماتی اشتغال داشته اند. این درحالیست که شاخص های مشابه در کل استان به ترتیب ۳۳/۱ درصد، ۲۲/۷ درصد و ۴۴/۲ درصد بوده است (همان، ۴). بدین ترتیب ملاحظه می شود که درجه اول کشاورزی بیشترین سهم را در تأمین اشتغال این شهرستان داشته است که بیشتر در نواحی روستایی انجام می شود. با وجود اهمیت بالای کشاورزی در تأمین اشتغال روستاها نسبت به دیگر شهرستانهای استان در روند تغییرات جمعیت شهری و روستایی دو دوره سرشماری اخیر ملاحظه می شود که نرخ رشد جمعیت شهری این شهرستان از نرخ مشابه استان دو برابر بیشتر بوده است، درحالیکه نرخ رشد جمعیت شهری برای کل استان سالانه معادل ۴/۴۹ درصد بوده این نرخ در شهرستان سراوان ۹/۴۶ درصد رقم خورده و از این جهت شهرستان سراوان از بالا ترین نرخ رشد جمعیت شهری نسبت به دیگر شهرستانهای استان برخوردار بوده است. موارد فوق بیانگر این است که روند مهاجرت از روستا به شهر در این شهرستان نسبت به دیگر نواحی استان با وجود پتانسیل های قوی نواحی روستایی شدید بوده است. این روند چنانچه ادامه داشته باشد نه تنها مشکلات نواحی شهری بیشتر خواهند شد پتانسیل های کشاورزی روستایی در ارتباط با اشتغالی کاهش خواهند یافت. پژوهش مورد نظر در ۱۴ دهستان این شهرستان در سال ۱۳۸۶ انجام شد. جهت سنجش سطوح توسعه دهستانها از دو روش تاکسونومی و شاخص توسعه ترکیبی استفاده می شود. شاخص های بکار رفته در این پژوهش براساس آمار سال ۱۳۷۵ و مقایسه نتایج با آمار سال ۱۳۸۵ انجام می شود. هدف از انجام این پژوهش مطالعه عوامل موثر در توسعه در ابعاد انسانی و طبیعی است که با استفاده از تکنیک های پیشرفته آماری سهم هرکدام از عوامل در توسعه نواحی روستایی شهرستان سراوان به طور دقیق مشخص می شود تا به هدف نهایی دستیابی به یک الگوی مناسب توسعه روستایی در این شهرستان دست پیدا نماییم.

شاخص های مورد استفاده در این پژوهش ترکیبی از موارد اقتصادی، اجتماعی و... خواهد بود.

نواحی روستایی این شهرستان با مسایل زیر روبرو هستند:

۱- مهاجر فرستی شدید روستاهای منطقه

۲- نوع کشاورزی سنتی با وجود توانمندی های بالای کشاورزی

۳- عدم وجود سرمایه و منابع کافی جهت انجام فعالیت های مولد در روستاها

۴- فعالیت های فرامرزی و غیر قانونی

در این پژوهش برآنیم که در راستای دستیابی به عدالت و رفع محرومیت با بررسی توانهای محیطی و انسانی موثر در جریان توسعه، به الگوی مناسب توسعه روستایی برای منطقه دست یابیم.

## ۲-۱- پیشینه تحقیق

زمینه پیدایش آنچه را امروزه توسعه روستایی نامیده می شود می توان در اواخر دهه ۴۰ جستجو نمود. اولین تفکرات برنامه ریزی و توسعه روستایی از دهه ۱۹۷۰ پدید آمده است. (آسایش، ۱۳۸۳، ۲۱). در کشور ایران که به گواهی تاریخ یکی از پایه گذاران تمدن بشری است، تا کنون با توجه به نوسانات مختلف سیاسی در مجموع